

Een uitgave van het
Cultuurhistorisch Centrum Oldambt

AKKER EN VEEN

- Champagnejaren: de rijkdom komt | Otto Knottnerus
- Hoogveen aan snee | Jan Pieter Koers
- Landarbeidersstaking 1929 | Otto Knottnerus

Champagnejaren: de rijkdom komt

De Oldambtster boeren zijn niet altijd herenboeren geweest. En ze waren ook niet altijd zo vooruitstrevend. In de 17^e en 18^e eeuw waren de meeste boerenbedrijven vrij klein, gewoonlijk tien tot twintig hectare. Alleen de bedrijven in de nieuwe polders waren groter. Beleggers uit de stad die in land hadden geïnvesteerd, trokken aan de touwtjes. Het grootste deel van de bevolking was streng gelovig en oranjegezind. Ze rekenden erop dat de prins van Oranje hen zou beschermen tegen de vriendjespolitiek van de rijke stadsbestuurders en hun familieleden.

▲ *Rijkdom: een bijbel met ivoor en goud*

▲ *Boerderij De Blinke*

Door het bedijken van de nieuwe kwelders en het ontginnen van het hoogveen groeiden de boerenbedrijven. Kleine boeren die daar niet van wisten te profiteren, konden het niet meer bolwerken. De runderpest hakte er stevig in; telkens stierf een flink deel van de veestapel. De akkerbouw bood een aantrekkelijk alternatief, maar dan moest er wel geïnvesteerd worden in nieuwe landbouwwerktuigen,

grotere schuren, diepere sloten en een betere ontwatering. Alleen de grotere boeren lukte dat. Hun minder succesvolle burens moesten de kost met landarbeid verdienen. De groeiende arbeidersbevolking vestigde zich langs laantjes die vanuit de oude dorpen achteruit het veen in liepen of in een van de dijkdorpen, zoals Drieborg en Ganzedijk.

Al in de 18^e eeuw werd het Oldambt een proeftuin voor moderne landbouw met vlak geploegde akkers, waarop koolzaad, paardenbonen, haver en andere granen groeiden. Tientallen poldermolens zorgden ervoor dat de landerijen in het voorjaar tijdig droog kwamen te liggen. De boeren profiteerden van de stijgende voedselprijzen, terwijl de loonkosten en de pachtprizen op het oude peil bleven.

De Franse tijd (1795-1813) bracht een eerste golf van boerenwelvaart; na 1850 trok de economie verder aan. De oude boerderijtjes maakten plaats voor deftige buitenplaatsen met drie of vier rijen vensters, waardoor het leek alsof het stadshuizen met meerdere etages waren. Meubels, kleding en

sieraden weerspiegelden de nieuwste mode. De boeren vergeleken zichzelf graag met stedelijke burgerij. Ze maakten verre reizen, lazen vooruitstrevende boeken en gingen pleiten voor politieke en economische hervormingen. Het landwerk lieten ze over aan hun personeel. In de dorpen was het vooral de liberale boerenstand die de dienst uitmaakte; de kerkbesturen benoemden predikanten en onderwijzers die een geluid lieten horen dat hun broodheren beviel. Kleine boeren, middenstand en landarbeiders telden nauwelijks mee. En ook de strenggelovige minderheid in dorpen als Midwolda en Oostwold had het nakijken. Het leek alsof de welvaart niet op kon, zodat de mensen gingen spreken over *Champagnejaren*. Maar de landbouwcrisis

van de jaren 1880 zette de boerenstand opnieuw met beide benen op de grond. Heel wat boeren gingen failliet. Alle zeilen moesten worden bijgezet. Gezamenlijk schaften de boeren dorsmachines aan om de oogst sneller en goedkoper te kunnen verwerken. Strokarton- en aardappelmeelfabrieken maakten het mogelijk het stro te gelde te maken en de magere zandgronden beter te gebruiken. De melk van de koeien werd voortaan naar de zuivel-fabriek gebracht. Al snel kwamen de meeste boeren er weer bovenop. Er volgde een laatste periode van welvaart, die kort na de Eerste Wereldoorlog ten einde liep.

Verenigingsleven. De Oldambtster boeren golden rond 1800 nog als grofgebekt en brutaal. Maar in de 19^e eeuw veranderde dat. Toen deden nieuwe generaties er alles aan om meer ontwikkeling te krijgen. Ze richtten leesgezelschappen, landbouwgenootschappen, rederijderskamers, zangverenigingen en afdelingen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen op. Het leesgezelschap 't Waar

werd opgericht in 1822 onder het motto *Nuttig niet alleen, maar ook vermaak meteen*. In de notulen is nog altijd te lezen welke boeken en tijdschriften de leden voorgeschoteld kregen: vooruitstrevende geschriften over politiek en godsdienst en romans als *De negerhut van oom Tom* en *Max Havelaar*. Het gezelschap werd in 1972 opgeheven.

▲ Rederijderskamer de Vriendschap uit Finsterwolde (1895)

Hoogveen aan snee

Een veenkolonie in het Oldambt, zo zou je het gebied tussen Midwolda, Winschoten, Beerta en Oostwold kunnen noemen, de plaats waar nu het Oldambtmeer is gelegen. Ook vroeger was het al waterrijk, omdat de waterafvoer wegens een keten van stuwwallen rondom, niet volledig plaats kon vinden. Door de lage ligging en het vochtige milieu vormde zich in een tijd van vele eeuwen een meters dik pakket hoogveen. Nog in de 18^e eeuw was het gebied nauwelijks bewoond. De mensen lieten er schapen grazen en plukten heide voor het maken van bezems.

In het oostelijk deel, nabij Kromme Elleboog, had zich in het veen een meertje gevormd, dat op oude kaarten wordt aangeduid als het *Huningameer*. Om het meertje droog te krijgen werd al in het midden van de 17^e eeuw een ringdijk aangelegd en betrokken uit Zaandam twee watermolens. Vanwege de hoge onderhoudskosten raakten de molens in verval. Pas rond 1800 kreeg men het meer met nieuwe molens droog en werd het in cultuur gebracht. Toen ook vestigden zich de eerste gezinnen op de droge bodem van *Meerland*.

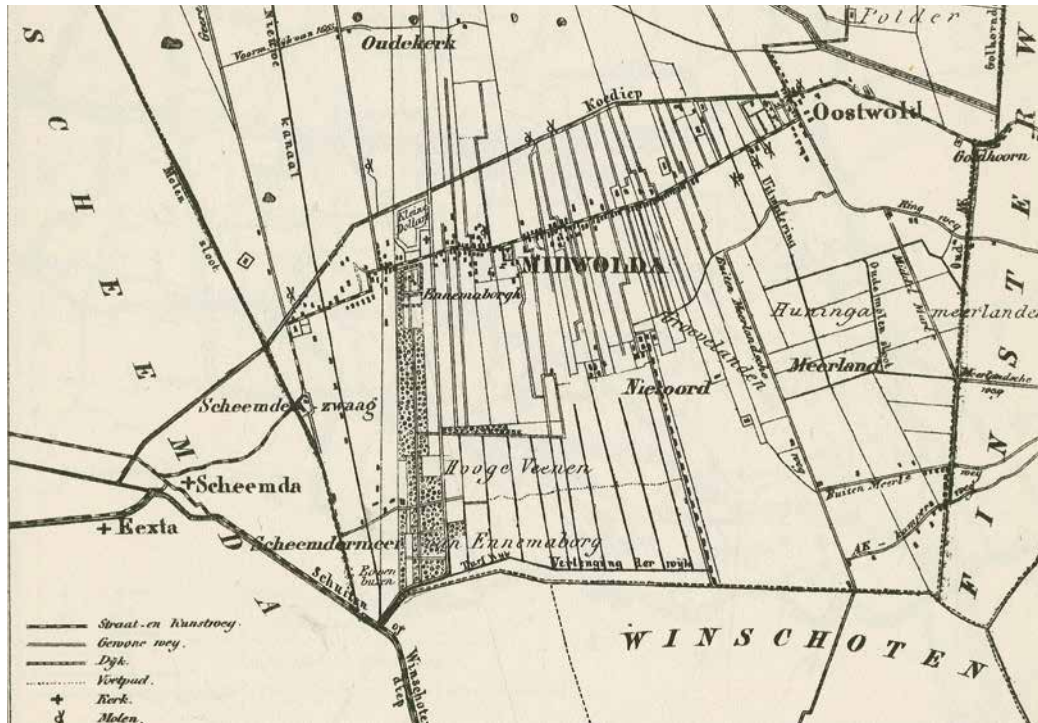
Het hoogveen zat meer naar het westen en was eigendom van de Midwolder boeren, maar veel

economische waarde had het niet. De turfwinning daarentegen werd in de 17^e eeuw steeds winstgevender. De eerste vervening vond plaats in 1656 toen een drietal investeerders uit Amsterdam bij de Midwolder boeren stukken hoogveen opkochten. Mogelijk door de tegenvallende winsten hield deze *Hollandse Compagnie* het kort daarop voor gezien. Het hoogveen kwam vervolgens in bezit van Wilhelmus Hora, die sedert 1681 de Ennemaborg bewoonde. Ofschoon de familie in de jaren daarna

het grondbezit flink uitbreidde, hielden noch Wilhelmus, noch de volgende generaties Hora zich echt bezig met vervening. Dat veranderde in 1817, toen de Ennemaborg met al het land werd verkocht aan twee Friese beleggers, *de heren Telting en Beyma*, die de exploitatie van veen en bos ter hand namen en op de borg een rentmeester aanstelden. Het bos werd een productiebos voor eikenhout, terwijl een begin werd gemaakt met de vervening achter aan de Turflaan, daar waar de *Hollandse*

2 week.		3 week.	
Plaats van goet of land	Som	Plaats van goet of land	Som
1/2 Grootendijk 3 Cant (1000)	14 1/2	1/2 Grootendijk 3 Cant (1000)	12 1/2
1/2 Grootendijk 3 Cant (1000)	29.75	1/2 Grootendijk 3 Cant (1000)	22.00
1/2 Grootendijk 3 Cant (1000)	22.00	1/2 Grootendijk 3 Cant (1000)	7.00
1/2 Grootendijk 3 Cant (1000)	1.50	1/2 Grootendijk 3 Cant (1000)	1.50
1/2 Grootendijk 3 Cant (1000)	1.50	1/2 Grootendijk 3 Cant (1000)	1.50
	f 62.25		f 64

▲ Administratie van het veenwerk

◀ Het veengebied tussen Winschoten en Midwolda (1867) waar al een groot aantal wijken is ontstaan

De Ennemaborg werd in de 14^e eeuw als steenhuis gebouwd. Via de families Diurcken en Clinge kwam het in bezit van de familie Hora. Wilhelmus Hora huwde in 1681 met Anna Maria Clinge. Kort daarop werd de oude burcht gesloopt en verrees een groot vierkant buitenhuis. De Hora's waren stadsregenten met belangrijke bestuursfuncties, die in de winter in de stad woonden. Gedurende de zomermaanden ontvingen ze hun gasten op hun zomerverblijf in Midwolda. In 1817 werd het verkocht.

Compagnie was opgehouden. Het doel was eerst de turf te verkopen en daarna de dalgrond geschikt te maken als landbouwgrond. Jaarlijks werden arbeidskrachten geworven voor het turfsteken en sommige dagloners vestigden zich definitief in het veen. Rond 1820 streken de eerste turfgraversgezinnen neer op een smalle strook hoogveen. Daar, op het grondgebied van de gebroeders Nies ontstond *Niesoord*, een kolonie van plaggenhutten met turfstekers en dagloners als bewoners.

Wat na de vervening restte, was een laag landbouwgebied met drie pachtboerderijen. Als bij een echte veenkolonie was het gebied voorzien van een stelsel van wijken voor de afvoer van turf, de aanvoer van mest en stadsdrek en het transport van de aardappels en bieten. In 1969 gingen de borg, het bos en de voormalige veenkolonie over naar de Stichting Het Groninger Landschap. In de jaren 2004-2006 werd het gebied van het voormalige Huningameer en het uitgeveende boerenland ingericht voor het Oldambtmeer.

Landarbeidersstaking 1929

Terwijl de boeren in de 19^e eeuw profiteerden van de hoge graanprijzen, bleef de welvaart van de landarbeiders steeds verder achter. De meesten van hen woonden in tochtige eenkamerwoningen met een aangebouwde schuur – verkleinde kopieën van de boerderijen waar ze de kost verdienden. Ze leefden grotendeels van de aardappelen en groente die ze zelf verbouwden. De werkdagen waren voor

die tijd kort, zodat er genoeg tijd overbleef om een moestuin te onderhouden. Gewoonlijk hielden ze ook wat kleinvee: een schaap, een varken of soms een koe. De karige daglonen werden aangevuld met aangenomen werk, zoals turfgraven, sloten reinigen en grondwerk. In juni gingen de mannen vaak naar Friesland om te helpen bij de hooioogst. De invoering van dorsmachines rond 1880 maakte

velen van hen 's winters werkeloos. Al in 1874 was het 's zomers onrustig. De jongeren die als inwonende knechten en meiden op de boerderijen werkten, weigerden te werken voor boeren die slecht betaalden. Wie toch akkoord ging, kreeg te maken met wraakacties. Dat gold ook voor boeren die niet wilden toegeven. Soms liepen de arbeiders samen weg van het werk.

▲ De stakers uit Zuidbroek

De opkomst van het socialisme rond 1890 maakte de arbeiders bewust van hun achterstelling. Sprekers als Ferdinand Domela Nieuwenhuis trokken volle zalen. Een tijdlang droomde zijn aanhang van een omwenteling die alles zou veranderen. Maar op den duur merkten de meeste landarbeiders dat het handiger was zich te gaan organiseren. Rond de Eerste Wereldoorlog werden tientallen afdelingen van de Nederlandsche Landarbeidersbond opgericht, vooral door toedoen van de sociaaldemocraat Jan Hilgenga uit Midwolda. In 1919 en 1922 organiseerden de vakbonden succesvolle stakingen voor hoger loon. Dat gebeurde vooral in de oogsttijd, wanneer de boeren het meest te verliezen hadden en daarom sneller toegaven. In het laatste jaar deden ook de christelijke arbeiders mee.

▲ *Algemene Nederlandse Landarbeidersbond*

De arbeidersbeweging was verdeeld. De communisten uit Beerta en Finsterwolde namen geen genoegen met hoger loon en bleven hopen op een revolutie zoals in Rusland. Pas in 1929 besloten zij de eisen van de Landarbeidersbond te steunen. De onderhandelaars vroegen een kleine loonsverhoging, maar de boeren, die hun vermogen langzaam zagen slinken, wilden niet toegeven. Onder leiding van Derk Tonko Barlagen uit de Reiderwolderpolder stuurden zij aan op een confrontatie. Vanaf begin mei legden de landarbeiders het werk neer; in

augustus staakten 5.000 mannen en vrouwen. Ze kregen steun uit het hele land. Het was de grootste landarbeidersstaking ooit. Het ging er bovendien hard aan toe: wie niet meedeed, werd gepest. Boeren bestrafden op hun beurt de stakers en hun gezinnen. Met steun van werkwilligen uit andere streken en geholpen door het mooie weer wisten de boeren de oogst toch binnen te krijgen. Ook schafte men zichtmachines aan. De vakbond moest na vijf maanden genoeg nemen met een mager compromis. Dat zette kwaad bloed bij de communisten, die de sociaaldemocraten verweten dat ze te snel toegaven.

De staking van 1929 was voor alle betrokkenen traumatisch. Nogal wat stakers verloren hun baan; honderden mannen vertrokken naar de Zuiderzeewerken. In de crisisjaren bleven velen zonder werk. In de meeste dorpen waren de verhoudingen grondig verstoord. De boeren merkten dat nogal wat dorpsgenoten hen met de nek aankaakten. Na de Tweede Wereldoorlog kwam snel een einde aan hun bevoorrechte positie. De landbouw moest mechaniseren om de stijgende kosten voor te blijven; boeren en landarbeiders vonden elkaar aan de onderhandelingstafel.

Martelaar. Tijdens de staking van 1929 trad de marechaussee vaak keihard op. De 31-jarige groenteventer Eltjo Siemens uit Finsterwolde werd dodelijk getroffen door een verdwaalde politiekogel. Volgens omstanders was er gericht geschoten. Zijn grafmonument werd een symbool voor de strijd tegen het onrecht dat de landarbeiders hadden ondervonden. Op 1 mei (de Dag van de Arbeid) wordt het graf altijd nog versierd met een bos rode tulpen.

Het grafopschrift van Eltjo Siemens:
*Terwijl wij streden met zijn allen
voor iets meer gezinsgeluk
en daarbij hielden voet bij stuk
is hij door dood'lijk schot gevallen.*